

DOORBREEK DE CYCLUS VAN LAAGGELETTERDHEID

Strategisch stappenplan gezinsaanpak

november 2019

lezen
STICHTING LEZEN

KB } nationale
bibliotheek

COLOFON

OPDRACHTGEVER

Deze publicatie over de gezinsaanpak is mogelijk gemaakt door de samenwerking tussen Stichting Lezen en de Koninklijke Bibliotheek binnen het leesbevorderingsprogramma Kunst van Lezen.

TEKST

Hermien Lankhorst en Marie-Anne Raaijmakers

EINDREDACTIE

Hermien Lankhorst

VORMGEVING

Ingrid de Jong

FOTO'S

Beeldbank landelijke huisstijl de Bibliotheek

November 2019

Een goede beheersing van (digi)taalvaardigheden wordt steeds belangrijker om volledig mee te kunnen doen in onze samenleving. Er zijn echter veel mensen (zo'n 2,5 miljoen Nederlanders) die problemen hebben met taal, rekenen en het werken met de computer. Daardoor lopen ze in hun dagelijks leven tegen problemen op, bijvoorbeeld op het gebied van gezondheid, werk en financiën. Met allerlei initiatieven wordt geprobeerd om laaggeletterdheid terug te dringen. Toch blijven de cijfers hoog. Bovendien komt er elk jaar een nieuwe groep laaggeletterden bij: jongvolwassenen die met een te laag taalniveau het onderwijs verlaten.

De hardnekkigheid van dit probleem heeft veel te maken met het feit dat taalproblemen vaak van generatie op generatie worden doorgegeven: de cyclus van laaggeletterdheid.

De gezinsaanpak is erop gericht deze cyclus van laaggeletterdheid te doorbreken. Dat gebeurt door ouders binnen taalarme gezinnen te ondersteunen bij het stimuleren van de taal- en geletterdheidsontwikkeling van hun (jonge) kinderen thuis. Wanneer ouders gemotiveerd raken om ook aan hun eigen taalniveau te werken, wordt dat ook ondersteund.

DE CYCLUS VAN LAAGGELETTERDHEID

In de eerste levensjaren, nog voordat kinderen naar school gaan, wordt het fundament gelegd voor de latere taalvaardigheid en het vermogen om te denken en leren. Deze ontwikkeling gaat niet vanzelf, maar moet gestimuleerd worden door mensen in de omgeving van het kind. Ouders hebben meestal de grootste invloed op dit proces.

Een aanzienlijke groep ouders, vooral ouders die zelf moeite hebben met taal, heeft echter niet de vaardigheden om die taalontwikkeling voldoende te stimuleren. Hierdoor blijft de taalontwikkeling van veel kinderen achter en beginnen zij op school al met een achterstand. Die taalachterstand is heel moeilijk in te lopen. Uiteindelijk verlaat een grote groep tieners het onderwijs, terwijl ze nog steeds niet voldoende taalvaardig zijn. Wanneer zij later, als (jong)volwassenen, zelf kinderen krijgen, is de kans groot dat ze hun eigen taalproblemen doorgeven aan hun kinderen, net zoals zij zelf hun taalproblemen hebben 'gekregen' van hun ouders. Dit is de cyclus van laaggeletterdheid.

Definitie gezinsaanpak

De gezinsaanpak heeft als doel de cyclus van laaggeletterdheid te doorbreken en richt zich daarom primair op het ondersteunen van ouders bij het stimuleren van de taal- en geletterdheidsontwikkeling van hun (jonge) kinderen thuis. Daarnaast kan er ook worden ingezet op het verhogen van het taal- en geletterdheidsniveau van de ouders zelf.

Waarom zou juist de Bibliotheek met de gezinsaanpak aan de slag gaan?

Bibliotheken hebben veel in huis om op het vlak van de gezinsaanpak een sterke rol te pakken. Ten eerste heeft de Bibliotheek (via het programma BoekStart) aanzienlijke expertise op het gebied van lezen en voorlezen, onder andere aan heel jonge kinderen. Ten tweede is er vanuit de Bibliotheek steeds meer aandacht voor en kennis over laaggeletterde/laagtaalvaardige volwassenen (van wie een groot deel jonge kinderen heeft). Een gezinsaanpak zou een koppeling betekenen van deze twee doelgroepen die al onderdeel zijn van de meerjarenstrategie van de meeste Bibliotheken, maar die nu doorgaans afzonderlijk worden benaderd. Ten derde heeft de Bibliotheek een rijke collectie met materiaal voor alle leeftijden én alle niveaus. En ten vierde speelt de Bibliotheek vaak een belangrijke rol in het lokale Taalhuis en beschikt de Bibliotheek over een groot lokaal netwerk met partijen die relevant zijn voor de gezinsaanpak (zoals consultatiebureaus, onderwijsinstellingen, welzijnsorganisaties en gemeenten).

De precieze omvang en invulling van de rol in de gezinsaanpak van laaggeletterdheid zal per Bibliotheek verschillen. Het is belangrijk om hier een visie over te bepalen op basis van de kracht van de eigen organisatie, de specifieke omstandigheden van het lokale netwerk en de relatie met de gemeente. Buiten kijf staat dat de Bibliotheek de gezinsaanpak niet alleen kan uitvoeren, maar dat de Bibliotheek wel een essentiële rol kan spelen.

Het strategische stappenplan

Het woord 'stappenplan' suggereert dat de stappen in een bepaalde volgorde moeten worden genomen en dat geen enkele stap kan worden overgeslagen. Gedeeltelijk klopt dit: het is van belang dat eerst de interne organisatie sterker wordt (in)gericht op het ondersteunen van ouders in taalarme gezinnen, om daarna vanuit een stevige positie de samenwerking met lokale partners aan te gaan. Niet alle interne stappen hoeven echter al compleet te zijn afgerond, vóór de lokale stakeholders worden opgezocht. Gesprekken buiten de Bibliotheek kunnen gelijktijdig met interne acties plaatsvinden, zolang de Bibliotheek haar eigen verhaal en plannen maar op orde heeft.

Als het gaat om de gezinsaanpak, is de ene Bibliotheek verder dan de andere. Gebruik dit stappenplan daarom als checklist: bekijk, met een kritische blik op de eigen situatie, welke stappen noodzakelijk zijn en op welke punten de Bibliotheek de zaken al zo goed voor elkaar heeft dat de daarbij horende stappen wat minder aandacht behoeven.

> Stap 1: Bewustzijn over het belang van de gezinsaanpak

De eerste stap is het creëren van een sterk bewustzijn binnen de eigen organisatie over waarom de gezinsaanpak cruciaal is in de strijd tegen laaggeletterdheid. Het is essentieel dat bibliotheekmedewerkers weten en ervaren hoe groot de invloed is van ouders op de taalontwikkeling van kinderen. Wanneer dit uitgangspunt helder is voor de betrokkenen binnen de eigen organisatie, ligt er een goede en duurzame basis om aan de slag te gaan met de gezinsaanpak.

Idealiter hebben uiteindelijk alle medewerkers (op zowel strategisch als tactisch als uitvoerend niveau) een beeld van de gezinsaanpak en het belang van het ondersteunen van ouders in taalarme gezinnen. Maar om te beginnen moet dit in ieder geval duidelijk zijn voor de medewerkers die direct te maken

hebben met deze ouders of met de professionals die met deze ouders werken (frontofficemedewerker, (voor)leesconsulent, BoekStartcoach, etc.). Ook diegenen binnen de organisatie die het beleid bepalen en dit naar buiten op strategisch niveau uitdragen (managers en directeur) moeten het verhaal van de gezinsaanpak goed in de vingers hebben.

> **Stap 2: Visie en keuzes**

Wil een Bibliotheek serieus met de gezinsaanpak aan de slag, dan is het nodig deze keuze expliciet te maken. Dat betekent dat de gezinsaanpak een prominente plek krijgt in visie en beleid. Dit laatste is ook van belang om initiatieven op het gebied van de gezinsaanpak een structurele en duurzame inbedding te geven. Natuurlijk komt de gezinsaanpak in dat geval ook in de begroting te staan.

De gezinsaanpak is niet iets dat 'er even bij kan worden gedaan' maar vraagt om het structureel en op lange termijn vrijspelen van middelen en mensen. Het onderwerp moet bovendien structureel worden geagendeerd en duurzaam ingebed in werkprocessen. Dit betekent ook dat het nodig kan zijn aan andere zaken minder aandacht te schenken. Durf hierin keuzes te maken.

> **Stap 3: Ontwikkelen en leren**

Het is cruciaal om het personeel mee te nemen in het verhaal van de gezinsaanpak (zie ook stap 1). Dit geeft de gelegenheid om samen met medewerkers na te denken over wat er nodig is aan kennis, vaardigheden en gedrag om de gezinsaanpak succesvol te maken. Kunnen de betrokken medewerkers (in de frontoffice, in het Taalhuis, etc.) op een constructieve manier het gesprek met ouders of professionals aangaan? Weten medewerkers hoe ze programma's zo kunnen vormgeven dat deze goed aansluiten bij de behoeften en motivatie van de doelgroep? Vergeet in deze context niet de rol van vrijwilligers in de Bibliotheek.

> **Stap 4: Structurele interne samenwerking**

Voor een goede gezinsaanpak is structurele samenwerking en kennisdeling binnen de eigen organisatie een voorwaarde. Weten de juiste medewerkers elkaar met de juiste informatie op de juiste momenten te vinden? Denk hierbij niet alleen aan horizontale samenwerking (tussen de afdeling Educatie/Jeugd en de afdeling Basisvaardigheden) maar ook aan verticale samenwerking (tussen de uitvoerende, tactische en strategische lagen).

In eerste instantie lijkt de gezinsaanpak een logisch verlengstuk te zijn van de Educatie/Jeugd afdeling: BoekStartcoaches, medewerkers die de VoorleesExpress coördineren en (voor)leesconsulenten zijn vaak al in meer of mindere mate betrokken bij de ondersteuning van ouders bij het stimuleren van de taalontwikkeling van hun kinderen. Maar ook vanuit de afdeling Basisvaardigheden kan er een aanzienlijke bijdrage worden geleverd aan de gezinsaanpak, bijvoorbeeld door het organiseren van (interne) presentaties en trainingen over laaggeletterdheid, het agenderen van de gezinsaanpak binnen de lokale samenwerking en het vergroten van het bewustzijn van ouders die naar het Taalhuis komen over hun invloed op de taalontwikkeling van hun kinderen.

Hoewel lang niet alle ouders uit de doelgroep de Bibliotheek bezoeken, komen er wel degelijk ouders die ondersteuning kunnen gebruiken in de vestigingen. Daarom zullen ook frontofficemedewerkers moeten weten hoe ze het gesprek met ouders kunnen aangaan en is het belangrijk dat zij kunnen verwijzen naar het relevante aanbod en de relevante collectie van de Bibliotheek.

Oftewel: de gezinsaanpak is op z'n sterkst als de krachten van medewerkers worden gebundeld.

> **Stap 5: Behoeften doelgroep in beeld**

De behoeften van ouders in taalarme gezinnen zijn anders dan die van de gemiddelde bibliotheekbezoeker. Liefde voor boeken, lezen en taal is voor lang niet iedereen vanzelfsprekend. Ook zijn de omstandigheden van veel gezinnen soms ingewikkeld door problemen op het gebied van geld, werk of gezondheid.

Het is dan ook van groot belang om aannames over wat mensen zouden moeten kunnen en willen los te laten en aan te sluiten bij het niveau, de culturele achtergrond en de behoeften en motivatie van de ouders. Probeer daarom deze motivatie en behoeften goed in beeld te krijgen.

Er bestaat al een aantal documenten die meer inzicht geven in wat laaggeletterden en laagtaalvaardigen beweegt (zie Bronnen op achterkant omslag). Daarnaast is het aan te bevelen om ook met de doelgroep in gesprek te gaan, liefst direct, eventueel via partners die veel met deze ouders werken.

Hiernaast is het goed om te beseffen dat het niet om één homogene doelgroep van taalarme gezinnen gaat maar om veel verschillende subgroepen en uiteindelijk om individuen met allemaal eigen specifieke behoeften en motivatie. Het is ondoenlijk maar ook onnodig om beleid op individueel niveau te maken, maar er zijn wel subgroepen te onderscheiden die om een bepaalde benadering vragen (waarbinnen medewerkers idealiter de ruimte krijgen op maat te werken).

Dit betekent ook dat specifieke activiteiten op specifieke delen van de doelgroep zijn gericht en andere leden van die groep niet bereiken. Dit is echter te prefereren boven een one-size-fits-all benadering die bij (bijna) niemand aankomt. Maak op dit punt bewuste (beleids)keuzes: welke subgroep(en) wil de Bibliotheek bereiken met een bepaalde activiteit? En welke dus niet?

> **Stap 6: Activiteiten**

Voor succesvolle activiteiten die werkelijk impact hebben is het van belang de behoeften en motivatie van de doelgroep als uitgangspunt te nemen (zie ook stap 5). Natuurlijk kunnen bestaande programma's/projecten worden gebruikt (zoals de VoorleesExpress) maar let daarbij wel op of deze aansluiten bij de behoeften van de doelgroep. Bestaande programma's kunnen worden aangepast, zodat eventuele drempels voor ouders worden weggenomen.

De grootste impact wordt bereikt door langdurige ondersteuning van gezinnen. Kan er samen met partners voor een sluitend aanbod worden gezorgd? Wat komt er bijvoorbeeld na de BoekStartcoach? Is er een vervolg op de VoorleesExpress? Hierbij is het ook verstandig om al in een vroeg stadium na te gaan op welke manier activiteiten in beleid en financiën kunnen worden geborgd.

> **Stap 7: Bewustzijn vergroten bij partners**

Bij lang niet alle partners is het bewustzijn over de invloed van ouders op de taalontwikkeling van hun kinderen even groot. Dit geldt voor professionals op zowel uitvoerend, tactisch als strategisch niveau. De Bibliotheek heeft een bepalende rol in het vergroten van de kennis hierover door de gezinsaanpak bij deze partners (op alle drie niveaus) structureel te agenderen en aandacht te geven. Hierbij is het nodig dat de medewerkers van de Bibliotheek zelf hun verhaal over de gezinsaanpak goed op orde hebben (zie stap 1 en 2) én dat ze de vaardigheden hebben om op een constructieve manier het gesprek met professionals aan te gaan (zie stap 3). Kunst van Lezen heeft de brochure 'Doorbreek de cyclus van laaggeletterdheid met de gezinsaanpak' en een bijbehorende powerpointpresentatie ontwikkeld die gebruikt kunnen worden bij gesprekken met partners (zie Bronnen op achterkant).

> **Stap 8: Positionering in lokale speelveld**

Formeel had de gemeente de afgelopen jaren al de regierol als het gaat om de aanpak van laaggeletterdheid. In de nieuwe beleidsperiode van het landelijke actieprogramma Tel mee met Taal (2020-2024) is deze rol nog groter. (zie kader) Niet elke gemeente heeft direct een duidelijke visie over de manier waarop deze taak moet worden ingevuld, laat staan dat zij een duidelijk aanpak paraat heeft. Dit geeft kansen voor de Bibliotheek om een ontzorgende rol te spelen richting de gemeente. De gezinsaanpak als een relatief nieuw onderwerp op het terrein van laaggeletterdheid kan een goede aanleiding zijn om het gesprek met ambtenaren en wethouders (opnieuw) aan te gaan.

Welke rol de Bibliotheek kan spelen hangt onder andere af van welke mogelijkheden de Bibliotheek zelf heeft én wat binnen de lokale omstandigheden de beweegruimte is. De gezinsaanpak kan een mooie aanleiding zijn om te laten zien wat de Bibliotheek in huis heeft om zichzelf daarmee sterker te positioneren in het lokale netwerk. Houd hierbij ook goed de grenzen in de gaten van wat de Bibliotheek realistisch gezien kan bieden. Kan ze een kartrekkersrol waarmaken? Is het beter om op een verbindende rol in te zetten? Deze ambitie zal in lijn moeten liggen met de eigen visie (zie stap 2).

> **Stap 9: Versterk samenwerking met partners**

De Bibliotheek kan de gezinsaanpak niet alleen uitvoeren. Samenwerking met lokale stakeholders is noodzakelijk. Als vervolg op stap 7 en 8 is het aan te bevelen de vragen, behoeften, belangen en ambities van de partners duidelijk in beeld te krijgen. Samen met partners kan de Bibliotheek toewerken naar een gedeelde ambitie waarbij de doelen, taken en verantwoordelijkheden voor alle betrokkenen duidelijk én duurzaam zijn.

Een voorwaarde om resultaten te kunnen realiseren en borgen is dat bij de uitvoering van een gezamenlijk programma/project de samenwerkingspartners zich allen eigenaar voelen. Cofinanciering kan dit helpen bewerkstelligen, net als het opnemen van de gezinsaanpak in het beleid van alle partners.

Tel mee met Taal 2020-2024

De overheid wil werken aan de basisvaardigheden van kinderen (leesbevordering en digitale geletterdheid) en volwassenen. Tel mee met Taal 2020-2024 richt zich daarom op deze drie doelen: 1) meer mensen aan de slag met taal, rekenen en digitale vaardigheden; 2) weten wat werkt: welk lesaanbod is er en wat werkt het beste; 3) en goede hulp in elke gemeente. Binnen vijf jaar moet elke gemeente ondersteuning aanbieden aan kinderen en volwassenen die moeite hebben met basisvaardigheden. Om deze doelen te bereiken zijn tien maatregelen geformuleerd, waaronder de maatregel Effectieve preventieve aanpak: een landelijk ondersteuningsprogramma voor leesbevordering, met focus op laagtaalvaardige gezinnen.

In de periode Tel mee met Taal 2020-2024 richt Stichting Lezen zich, in samenwerking met de KB en in afstemming met Stichting Lezen & Schrijven, voor wat betreft de gezinsaanpak op vijf aandachtsgebieden:

1. Positief leesklimaat thuis stimuleren (via BoekStartcoach en VoorleesExpress)
2. Bibliotheken versterken als verbindende schakel tussen preventie en curatie richting intermediairs (vergroten expertise Bibliotheekmedewerkers over laaggeletterdheid binnen gezinnen)
3. Gezinsaanpak in de jeugdgezondheidszorg stimuleren (via BoekStartcoach; vergroten expertise jeugdgezondheidszorgmedewerkers over leesbevordering en digitale geletterdheid)
4. Gezinsaanpak in kinderopvang en onderwijs stimuleren (via combinatie BoekStart en de Bibliotheek op school met Voor jou en je kind!; vergroten expertise toekomstige pedagogisch medewerkers en leerkrachten (roc's en pabo's) over leesbevordering en digitale geletterdheid)
5. Lokaal netwerk rond taalarme gezinnen versterken met een meer centrale rol voor gemeenten

BRONNEN

- Over de BoekStartcoach op boekstartpro.nl
www.boekstartpro.nl/home/bibliotheken/boekstartcoach.html
- Over de methode Klasse! op ikwildatleren.nl
www.ikwildatleren.nl/ik-wil-meer-weten-over-klasse/
- Over persona's op bibliotheekenbasisvaardigheden.nl
www.bibliotheekenbasisvaardigheden.nl/dam/bestanden/algemeen/laaggeletterden-in-beeldpersona-s2018.pdf
- Over de gezinsaanpak op kunstvanlezen.nl
https://www.kunstvanlezen.nl/index.html?page_id=4101&newsItemId=1574